

Flexibilisering en persoonlijk engagement

Flexibilisering van werknemers en individualisering van de sociale zekerheid zijn onvoldoende gelegitimeerd. Door de flexibilisering is een nieuw onderscheid in de onderneming ontstaan: arbeid wordt op een financieel-zakelijke manier tegemoet getreden. Er wordt onzekerheid afgewenteld op de burgers op momenten dat het in het voordeel van de organisatie zou zijn. Het product van de onderneming is echter van niemand meer terwijl het juist moet gaan om een commitment met de doelstellingen van de organisatie.

Ook al telt het Nieuwe Testament niet zo heel veel bladzijden, toch bestaat er geen consensus waar de belangrijkste stukken voor een christelijke sociale ethiek te vinden zijn. Moeten we het zoeken bij de leerredes, de gelijkenissen of de genezingsvertellingen van Jezus? Geeft de Bergrede, de gelijkenis van de barmhartige Samaritaan, of de vertelling van de wonderbare spijziging ons een richting? Deze stukken uit het Evangelie verwoorden al vele generaties wat essentieel als christelijk beleefd wordt. Maar er zijn ook andere stukken te vinden die hier niet gemakkelijk mee overeenstemmen. Neem nou eens de parabel van de talenten, verteld in het Evangelie van Mattheus (25, 14-30). Is

Prof. dr. E.J.J.M. Kimman

dit geen verhaal over een individualistisch prestatie-ethos? Deze parabel is zo bekend dat ze spreekwoordelijk is geworden. Als beweerd wordt dat het westerse kapitalisme een christelijke wortel zou hebben, dan wordt niet naar de Bergrede maar wel naar dit verhaal verwezen. Was de bedoeling van deze 'parabel' wel zo prestatie-georiënteerd? Zoals met zoveel vertellingen van Jezus, is door de redacteur het verhaal in een context geplaatst. Er is een interpretatie aan gegeven. Bij Mattheus is het geplaatst in een hoofdstuk dat handelt over het onverwachte maar niet al te nabije moment van de 'eindtijd'.

Het verhaal heeft een spreekwoordelijke kracht gekregen voor een kapitalis-

tisch grond-motief in onze beschaving: ieder dient bezig te zijn zijn talenten goed te gebruiken. Als we echter dit verhaal wat dieper tot ons laten doordringen en het vergelijken met andere vertellingen van Jezus, wordt zo'n kapitalistische bedoeling twijfelachtig. Een heer die een dienaar vijf, een andere dienaar twee en weer een andere dienaar één talent toevertrouwt: blokken edelmetaal met een gewicht van ongeveer dertig tot veertig kilo. Omgerekend staat één talent voor een forse hoeveelheid geld. En ze werken zo met die talenten, dat de waarde van het hun toevertrouwde bezit verdubbelt. Echter de dienaar, die een talent kreeg toevertrouwd, deed wat iedere vrome, arme jood van die tijd zou doen: niets ermee riskeren maar het talent begraven, zodat er een stille reserve zou zijn voor ongunstige tijden. En was woekeren ook niet nog eens verboden? Hoe zou nou toch zo'n wetgetrouwe mens door Jezus veroordeeld kunnen worden? Ik denk dat het verhaal op dit punt de mist is in gegaan. Vanaf vers 26 verandert de toon: slecht, lui, oogsten waar niet gezaaid is, geld bij bankiers uitzetten, geven aan wie al heeft (het 'Mattheus-effect'...), en de onnutte knecht buiten in de duisternis werpen. Zouden dat interpretaties zijn, eraan toegevoegd, om het verhaal te laten aansluiten bij de context?

Flexibilisering

Hoe zou deze vertelling medebepalend kunnen zijn voor een christelijke sociale ethiek? Het antwoord op deze vraag hangt af van de problemen waarover een christelijke sociale ethiek zich zou moeten uitlaten. De parabel verhaalt van dienaren die geconfronteerd worden met een nieuwe opgave in hun dienstbetrekking: de werkgever vertrekt

en een deel van het vermogen wordt individueel toevertrouwd aan de werknemers. De parabel is de afgelopen eeuwen opgevat in de individualistische stijl van de westerse cultuur: in zekere zin past ze bij een kenmerk van onze cultuur, waar sinds het begin van de negentiende eeuw over wordt gesproken, namelijk de individualisering. Is individualisering een resultaat van een beleid, of kan een bepaald beleid pas tot stand komen, indien er in zekere mate een proces van individualisering heeft plaats gehad? Werden de dienaren in de parabel plotseling geconfronteerd met zelfstandigheid of vertrok de heer voor een lange tijd naar het buitenland, omdat de dienaren toe waren aan een grotere verantwoordelijkheid?

Die vraag komt ook bij me op als ik lees over de zogenaamd noodzakelijke flexibilisering van werknemers in onze economie. Vindt die plaats omdat organisaties winstgevender willen worden door een deel van de werknemers flexibel en goedkoper te maken? Of vindt er flexibilisering plaats omdat werknemers zelf meer behoefte hebben aan individuele, flexibele arbeidscontracten? Voor de Industriële Revolutie was het overgrote deel van de kostwinners zelfstandig. Door de industrialisatie is het grootschalige werknemerschap ontstaan. Ooit is een onderneming een avontuur geweest, waar een ondernemende burger, met de nieuw verworven vrijheden van de Franse Tijd, een op winst gerichte organisatie opzette en, als vanzelf, daarbij tevens een bijdrage leverde aan wat maatschappelijk gewenst was. In de negentiende eeuw werd er soms te weinig ondernomen. Ook nu nog weet een onderneming, als de oprichter nog aanwezig is als directeur-eigenaar, gemakkelijker intern en

extern dynamiek te genereren. Die dynamiek verflauwt vaak, als de onderneming overgenomen wordt en ingebracht wordt in een groter geheel. De herinnering aan het begin vervaagt en de organisatie gaat lijken op wat een organisatie hoort te zijn. Medewerkers worden werknemers en het ondernemerschap zelf wordt een functie in het aansturen van die onderneming. Het wordt een bedrijf, dat 'lopen' moet, dat naar continuïteit streeft, en dat winst moet maken, maar dat niet langer vanzelfsprekend ook een bijdrage aan de samenleving levert.

Volkskapitalisme

De geschiedenis van de industrialisatie is een geschiedenis geweest van een voortdurende verschuiving van eigendomstitels, van veranderde vermogensverhoudingen en van een veranderde verhouding tot het vermogen. Was aanvankelijk vermogen iets dat in families overgeërfd werd, door de industriële revolutie zijn ondernemers in staat in een betrekkelijk korte tijd vermogen te vergaren. Die tijd wordt alsmar korter. Bedrijfstakken als de computerindustrie, de financiële sector of de arbeidsbemiddeling, laten steeds kortere periodes zien, waarin ondernemers vermogen kunnen opbouwen en te gelde kunnen maken.

Maakt vermogen of de kans om winst en vermogen te realiseren mensen anders? Zou er in iedere mens wel een kleine kapitalist steken, mits er maar een 'talent' aan toevertrouwd zou worden? Dat individueel spreiden van bezit is daarom vaak een voorwerp van discussie geweest in regeringskringen van de West-Europese landen. Een wetsvoorstel dienaangaande was mede in 1977 aanleiding tot de val van het kabi-

net-Den Uyl. In de jaren tachtig heeft de Engelse regering een volkskapitalisme bevorderd. Als gevolg van massieve privatiseringen door de staat bezat in 1992 een derde van het kantoorpersoneel, een kwart van de geschoolde arbeiders en eentiende van de ongeschoolde arbeiders aandelen. In de jaren tachtig werd voor meer dan 41 miljard pond aandelen uit staatsbedrijven door verkoop op de beurs geplaatst bij particulieren. Van alles ging in de verkoop: energiebedrijven, telecommunicatie, vliegtuigbouw en automobielfabrieken, banken en staalbedrijven, de nationale luchtvaartmaatschappij en zeven vliegvelden, publiek transport en vuilverwerking. Het Britse voorbeeld kreeg navolging in Oost-Europa, waar in de afgelopen jaren privatiseringsprogramma's werden opgezet. De aantallen kopers bij dergelijke privatiseringen zijn soms enorm. Bij de privatisering van British Gas schreven 4,5 miljoen mensen in. Bij de privatisering van de elektriciteitsbedrijven schreven 5,7 miljoen mensen in: één op tien inwoners in Groot-Brittannië.

Waarom wordt er geprivatiseerd? Het begon om economische redenen. Maar al gauw werden daar politiek-ideologische en sociologische motieven aan toegevoegd. Eerst werd er gedacht aan reductie van de staatsschuld, toen aan verhoging van de efficiëntie door marktwerking, vervolgens aan het verzwakken van bepaalde vakbonden en het versterken van de bestuurdersverantwoordelijkheid onder afname van de overheidsbemocienis, tenslotte aan de bezitsspreiding, die al gauw het volkskapitalisme genoemd werd. In 1987 sprak de Conservatieve Partij in een verkiezingsmanifest van een historische transformatie van de Britse maatschap-

pij. Door bezitsspreiding zouden de inwoners van Groot-Brittannië een zekere kapitalistische geest krijgen. Privatisering zou dus bewerkstelligen dat de waarden en normen zouden gaan veranderen. Bovendien zou een brede aandelenbezittende bevolking slaag meer kiezers voor de Conservatieve Partij opleveren.

Leverde het volkskapitalisme inderdaad een meer 'ondernemende' samenleving op? Een samenleving, waarin de meeste leden effectenbezitters zijn en dus gevoel voor winst en rendement zouden ontwikkelen en Groot-Brittannië competitiever zouden maken? Wat maakt iemand tot een ondernemend type? Zelfstandigheid in oordeel en handeling, gemotiveerd doelgericht te handelen, bereidheid om initiatieven te nemen, succes op zijn tijd. Een onderzoek in hoeverre deze vier waarden toenamen bij de nieuwe bezitters van aandelen, leverde een gemengd beeld op, waaruit niet geconcludeerd kon worden dat het effectenbezit mensen ondernemender maakt. Hoogstens gaan ze wat meer de berichtgeving volgen en letten ze meer op het economisch beleid van de regering. Saunders

& Harris stellen dat het overheidsprogramma tot bezitsspreiding in Groot-Brittannië niet de gewenste ondernemende cultuur bevordert. Aandelenbezit verandert niet de opvattingen over ondernemerschap, kapitalisme, de markteconomie of de rol van de staat. 'Mocht Groot-Brittannië een natie van aandelenbezitters worden in de komende decennia, dan zal dit waarschijnlijk

geen gevolgen hebben voor de nationale cultuur.'¹

Ondernemende samenleving

Van bezitsspreiding wordt thans in ons land niet veel verwacht. In ons land wordt op allerlei maatschappelijke terreinen innovatie van meer ondernemerschap verwacht: de universiteit zou een 'ondernemende universiteit' moeten zijn, in de volksgezondheid en de volkshuisvesting worden de bestaande instellingen aangespoord 'ondernemend' te zijn. In ons land spitst de discussie zich nu toe op een verandering bij het topmanagement, op een verandering in de managementstijl, niet op een waardenverandering bij de cliënten, de werknemers en de lager geschoolden in de samenleving.

**Het nieuw type
burgerschap is net
als het flexibele
werknemerschap
gecreeërd door een
behoefte vanuit de
institutie, niet op
verzoek van de
burgers zelf.**

Het Nederlands Christelijk Werkgeversverbond (NCW), thans opgegaan in Verbond van Nederlandse Ondernemingen (VNO)-NCW, houdt jaarlijks in januari conferenties waarbij antropologische, ethische of psychologische aspecten van het ondernemerschap besproken worden. In 1996 werd er aandacht gegeven aan de 'persoon' van de ondernemer. In 1997 gaat het over

de sociale aspecten van het ondernemerschap. Het NCW probeert daarbij niet de organisatie of de onderneming te accentueren, maar juist de persoon die leiding geeft aan de onderneming en die dient te beschikken over bepaalde kwaliteiten. Bij een werkgeversorganisatie wordt uiteraard de rol van de leiding, als de stuwende kracht in de onderneming of delen binnen een onderneming,

beklemtoond. Dat geldt niet alleen bij de grote ondernemingen, maar ook bij het midden- en kleinbedrijf, waar de grootste werkgelegenheidsgroei zich voordoet. Vooral in de middelgrote ondernemingen is er nog sprake van ondernemers als directeur-eigenaar, waar in de grote beursvennootschappen er een ondernemende functie is, die vervuld wordt door ervaren managers onder toezicht van commissarissen.

Wordt er van zulke ondernemende figuren een cultuuromslag verwacht? Zijn zij een voorbeeld voor een burgerschap, dat zelfstandiger, individueller, initiatiefrijker en succesvoller zou zijn dan het huidige burgerschap, dat gebaseerd is op beginselen als gelijkheid, solidariteit en verdraagzaamheid? Wordt er van ondernemerschap een vernieuwing in de politieke participatie, in het opzetten van nieuwe maatschappelijke activiteiten en in het besturen van maatschappelijke organisaties verwacht? Het nieuwe ondernemerschap is naar binnen gericht, zoals ook de nieuwe en flexibele werknemer een wens vanuit de behoefte van de organisatie is.

Loopt de wens naar een nieuw, flexibel, afstandelijk soort werknemer parallel met de discussie over een nieuw soort burgerschap? Immers de modernisering van de sociale zekerheidsstaat wordt tot stand gebracht door onzekerheid af te wentelen op de burger. Het sociale vangnet voor de Nederlander nu is wat kleiner dan tien of twintig jaar geleden. De regelingen zijn strakker gemaakt, de mogelijkheid tot misbruik kleiner en de hoogte van een reeks uitkeringen heeft de laatste jaren niet de algemene welstand automatisch gevolgd. Deze veranderingen zijn niet op verzoek van de burgers ingevoerd, maar ingegeven vanuit zogenaamd economisch-nood-

zakelijke samenhangen. Het nieuw type burgerschap is, net als het flexibele werknemerschap, gecreëerd door een behoefte vanuit de institutie. Is het een teken dat burger en werknemer voor 'vol' worden aangezien, of is het een einde aan de mondigheid? Hier en daar wordt gesteld dat er een grove en scheve verdeling in de samenleving groeit en dat er een categorie burgers komt, die 'nieuwe armen' zijn. Een armoede, die slechts mogelijk is in een welvarend land. Dat is dat men wel beschikt over de broodnodige middelen van levensonderhoud maar dat men geen of beperkte toegang heeft tot de voorzieningen op het terrein van cultuur, media en informatie. De klachten, in september en oktober onder meer door bisschop Muskens uit Breda naar voren gebracht, zijn in zekere zin terecht.

De legitimering van het politieke beleid naar deregulering, marktwerking en concurrentie op nagenoeg elk maatschappelijk terrein wordt gevonden in de behoefte van het staatsapparaat zelf. De bureaucratie is niet meer in staat te reguleren, en daarom is deregulering een betere en, per definitie, een meer efficiënte oplossing. Maar dit is een legitimering die auto-referentieel is: onder verwijzing naar de mankementen worden er nieuwe onderdelen van het beleid aangeprezen. Er wordt niet verwezen naar wat de inwoners van ons land wensen, uitspreken als wens of in hun gedrag als wenselijk uitdrukken. De oplossing is niet gezocht in een verbeterde waardering voor de reeds bereikte zelfstandigheid van het bestaan, maar in een verzelfstandiging in de mate dat het de onderneming of de overheid paste.

Omkering van motieven

Flexibilisering van werknemers en indi-

vidualisering van de sociale zekerheid zijn doorgevoerd om motieven die onvoldoende legitimeren. Indien macht verstaan wordt in de zin die Spinoza er aan gaf, namelijk dat het burgerschap geen legitimiteit heeft dankzij de voorzieningen van de staat, maar dat die staat een legitimiteit vindt door een uitdrukking te zijn van wat burgers beweegt, dan zijn de ontwikkelingen van thans onvoldoende gemotiveerd.

Een vennootschap en een parlement zijn beide organisatie-vormen bedoeld om uitersten bijeen te brengen. Vennootschappen in de vorige eeuwen beoogden juist samenwerking tussen verschillende partijen. Publiek-private samenwerking, uitgedrukt in de rechtsvorm van de Verenigde Oostindische Compagnie (VOC) en de Westindische Compagnie (WIC), had een welvaartschepende functie, waarbij de duizenden aandeelhouders ook private voordelen (dividenden) genoten. In de negentiende en het eerste helft van de twintigste eeuw industrialiseerde ons land met behulp van familie-ondernemingen, die een sterke sociale inslag hadden, en met behulp van ondernemingen, waarin de staat of de lagere overheid participeerde. Was het zo dat in de familie-onderneming de ondernemer een 'zaak' bestierde, waarop hij een eigen persoonlijk stempel wist te drukken, na de Tweede Wereldoorlog is er in toenemende mate sprake van werknemers, managers en ook directeuren, die in dienst zijn van ondernemingen. De persoonlijkheid van de eigenaar-ondernemer is in het grote, transnationaal georganiseerde bedrijfsleven eerder uitzondering dan regel. Daardoor kan die moderne onderneming vrij gemakkelijk van compositie veranderen. In toenemende mate wordt productie, vroeger

parallel georganiseerd, thans geconcentreerd in enorme grootschalige, uiterst geautomatiseerde fabrieken. Elders wordt productie uitbesteed als een de-compositie van het fabricageproces economischer is. Er vindt voortdurend ont koppeling in verticale of horizontale zin plaats. Daarnaast wordt er achterwaarts en voorwaarts geïntegreerd binnen de bedrijfskolommen, indien ketenbeheer dat vergt. Dit alles is 'rationeel' volgens een bepaalde manier van economisch denken.

Karl Marx zou zonder veel moeite wijzen op het karakter van *Entfremdung*, op de vervreemding die met deze veranderingen in productie en distributie gepaard gaan. Het product is van niemand meer, wordt niet meer op één plaats tot stand gebracht, heeft niet meer één ontwerper, is niet het idee van iemand, maar van een hele reeks personen en bedrijven, gescheiden van elkaar in tijd, ruimte en sociale positie. Wie is er nog voor verantwoordelijk? Dat is een fundamentele vraag die moeilijk te beantwoorden is. Verantwoordelijkheid is diffuus geworden. De participatie van kapitaalbrengers, toezichhouders, werknemers, toeleveranciers is alsmear versmald. Op een gegeven moment werd de scheiding van leiding en eigendom zelf een norm bij de beursvennootschap. Dat heeft geleid tot het overaccentueren van het financieel beheer, waardoor het innovatieve aspect van het ondernemerschap niet zelden op het tweede plan is geraakt. Deze scheiding heeft bewerkt dat de tegenstelling tussen kapitaal en arbeid kon worden overwonnen, omdat ook managers en directeuren in die zin als employees beschouwd konden worden. Maar door de flexibilisering komt een nieuw onderscheid in de onderneming:

arbeid wordt op een financieel-zakelijke manier tegemoet getreden. Weliswaar niet meer in de negentiende-eeuwse vorm van 'arbeid als koopwaar' maar wel als een factor die men voor een bepaalde tijd 'inhuurt'.

Met decompositie en flexibilisering treedt er ook een ontkoppeling van *commitment* en werk op. Is democratie eigenlijk niet een poging geweest om wat mensen beweegt ook politiek te vertalen? Is de me-

dezezegenschap, georganiseerd vanaf het moment dat er over bedrijfsraden en ondernemingsraden werd gesproken, niet ook een poging geweest om te delen in de leiding en de sturing van de onderneming? Maar de ontwikkeling is hier tegenin gegaan. Het flexibeler maken van de werknemer heeft vooral geleid tot verandering in de organisatie, maar niet tot verandering van de werknemer.

In het Nederlandse bedrijfsleven wordt, net als de Nederlandse politiek, de toon gezet door de grote organisaties c.q. partijen. Maar de ethisch-principiële organisatie is vaak voor studenten en onderzoekers de meest interessante onderneming, zoals ook de kleine beginselpartijen de discussie in het parlement jaren voor zijn.

Opnieuw: de parabel

Kan het christendom dat perspectief bieden? Zolang wij bezig zijn met allerlei *new age*-invloeden op ons verstaan van het christendom, zal dat niet zo zijn. Het christendom is niet alleen maar een levenshouding, het is ook in het westerse denken de uitwerking geworden van wat een levenshouding zou

kunnen zijn: dat is leven met een diepte-perspectief, leven met metafysische diepte, leven met het perspectief op een hiernamaals. Discussies over zinnen gaan hier wel eens aan voorbij.

De verantwoorde- lijkheid voor het product in de onderneming is diffuus geworden.

Christendom is een normatieve kijk op de sociale realiteit in het perspectief van een kijk op de toekomst: het Koninkrijk van God. De beginvertelling over de talenten is soms opgevat als een allegorie op dit Koninkrijk waarbij de heer die 'een hele tijd'

naar het buitenland ging de Schepper verzinnebeeldt. In de afwezigheid van de heer zorgden de dienaren voor de hun toevertrouwde talenten.

Middeleeuwse economische ethiek heeft dit verhaal vaak gebruikt. Dat leverde een ethiek op, gericht op mensen, die aan het produceren, handelen of aankopen waren. Het ging de middeleeuwse mens in al zijn activiteiten om een beoordeling in het perspectief van het hiernamaals. Erg simplistisch gesteld, was de middeleeuwer een mens, bezig met zijn zaligheid, waarbij hij onderweg even op aarde was en ook nog zichzelf in leven moest houden. Allerlei ondeugden en zonden loerden langs de kant van de weg. De grote kerkelijke controversies van de zestiende eeuw gingen niet over dit mensbeeld, maar over de consequenties ervan voor de organisatie van de staat, de plaats van de economie en de handel, het onderwijs en de individuele vrijheid van de burgers. De Reformatie viel samen met een tijd van geweldige economische expansie: in Vlaanderen, Holland, Engeland, Duitsland, Frankrijk. Markten, beurzen, handel, geldmarkten en vroege industrialisatie. Sommigen

maakten misbruik, volgens de moralisten, van de schaarstesituatie op de markt. Dat was onjuist want zo zou er nooit een billijke prijs tot stand komen. Veel aandacht ging uit naar het lot van de armen en er werd fors gewaarschuwd tegen de gevaren van de welvaart en de ondeugden die met rijkdom gepaard gingen. Alle reflectie was op mensen gericht. Niet alleen handelende mensen, maar ook mensen op weg naar de bestemming van hun leven. Economische ethiek, in het laat-middeleeuwse perspectief, is een onderdeel van de theologie. In de Reformatie begint dat te verschuiven, maar gedurende de zestiende en zeventiende eeuw is ook de politieke theorievorming nog steeds een aspect van de theologie. Het gaat om de allesomvattende gedachte van een leven op aarde met als doel een leven in het hiernamaals.

In onze tijd is het mensbeeld radicaal anders: men leeft in het heden, waarbij niet helemaal uitgesloten is dat er straks, na een lange en eezame oude dag, nog 'iets' komt. De vraag hoe dat perspectief zo volledig kon omdraaien, is te zoeken in een verschuiving van aandacht van handelende mensen naar handelingen van mensen. Terwijl het allesomvattende doel, de Glorie van God, naar de achtergrond gaat, is het morele debat bezig met mensen, voorzover ze handelen, en steeds meer de handel van die mensen. Later (negentiende eeuw) verschuift het perspectief nog eens: naar de handel van instituties, zoals staten, organisaties en ondernemingen. De toegepaste terreinen van de ethiek zijn niet noodzakelijkerwijze

problemen van mensen: het gaat om de stier Herman, het olieplatform Brent-Spar, het ozongat, enz. Het zijn wel problemen, die gecreëerd zijn als gevolg van een keten van handelingen van mensen, maar de verantwoordelijken zijn nauwelijks meer aan te wijzen. Het terrein van de bedrijfsethiek bijvoorbeeld is die wereld die geconstrueerd is door de rationele handelingen van rationele organisaties.

De uitdaging voor de politicus, de ondernemer, de burger of wie dan ook, die zich wil laten inspireren door de christelijke boodschap, is mensen op te roepen tot een nieuw *commitment*. Het gaat om onszelf en onze organisaties om ons heen zo te organiseren, dat er een brede participatie is: een *commitment* in de doelstelling van de organisatie.

**Christendom is een
normatieve kijk op
de sociale realiteit
in het perspectief
van een kijk op de
toekomst: het
Koninkrijk van
God.**

We moeten juist onze medewerkers leren in langer perspectief te denken. Veel ethische problemen bij het milieu worden veroorzaakt door een te korte tijdshorizon en een te enge interpretatie van het eigenbelang. De middeleeuwer zou eigenbelang moeiteloos gekoppeld hebben aan de tocht naar het hiernamaals, die iedereen af te leggen had. In plaats van

het godsdienstige langzaam te laten domineren door een op het ik gerichte aangename tijdverpozing, moeten we het christendom juist in contact brengen met wat ons allemaal bezighoudt.

Anders gezegd, brengt deze mijmering op flexibilisering en individualisering ons dichter bij de betekenis van het verhaal over de talenten? We zouden eens moeten proberen het verhaal na

vers 25 anders te gaan lezen. Wat zouden wij zeggen aan die dienaar met dat ene talent, die niet durfde te werken met dat talent? Als mensen iets niet durven, zouden we hun moed moeten inspreken. Zegt Jezus immers niet vaak: 'wees niet bang'. Wat zou hij hier gezegd kunnen hebben? 'Heb moed. Heb geloof in jezelf. Durf iets, zoals ook die dienaren met vijf of twee talenten ermee durfden te werken. Neem een voorbeeld aan hun lef'. Elders in het evangelie wordt een onrechtvaardige rentmeester met schelmenstreken als voorbeeld gebruikt.

Volgens mij is de betekenis van dat talentenverhaal gelegen in de relatie tussen de heer en zijn dienaren. De goede relatie tussen hen leverde een bemoedigende samenwerking op. Maar de dienaar met dat ene talent wist dat talent niet te verdubbelen, omdat hij een verkeerd concept van die samenwerking had en omdat hij dacht dat hij door zijn heer wel 'gepakt' zou gaan worden. De ironie van dit verhaal is in onze tijd van flexibilisering en individualisering mociteloos aan te voelen. Immers, er wordt onzekerheid afgewenteld op mensen, in hun capaciteit van werknemer of burger op momenten dat het in het voordeel van de organisatie zijn. Deze ironische vertelling gaf aandacht aan de dienaar met één talent alsof nog duidelijk gemaakt moest worden, dat bij lager geschoolden meer begeleiding, uitleg en begrip nodig is dan bij degenen die een betere startpositie hebben.

Noot

1. Peter Saunders & Colin Harris, *Privatization and popular capitalism*, Buckingham: Open University Press, 1994.

Prof.dr. E.J.J.M. Kimman is hoogleraar bedrijfsethiek aan de Rijksuniversiteit Limburg te Maastricht en de Vrije Universiteit te Amsterdam.